

den indeholder bogen et centralt stof til belysning af trolddomsproblemet i almindelighed både i den lokalt danske og i den videre sammenhæng, samtidig med at hekseprocessernes juridiske problematik i Danmark er grundigt behandlet. I visse henseender vil værket være det selvfølgelige håndbogs- og opslagsværk. Men udnyttelsen er gjort unødigt vanskelig, og det register, som kunne have afbalanceret den uheldige disposition mangler helt. Som antydet må man desuden ved læsningen holde i erindringen, at materialet er begrænset til domme ved øverste instans.

H. P. Clausen

Rolf Torstendahl: Historia som vetenskap. Introduktion till historieforskningen. (Natur och Kultur, Stockholm 1966). 197 s.

Torstendahl giver selv en redegørelse for formålet med sin bog. På den ene side ønsker han ikke at give en udførlig teoretisk baggrund for sine anskuelser om historisk metode, men på den anden side vil han ikke helt undlade at drøfte teoretiske problemer. Målsætningen er den dobbelte dels at ville give, hvad han kalder »tekniske anvisninger«, dels at ville give »normative definitioner« (s. 12). Længere fremme (s. 18) siges det, at bogen også har et tredje formål, på det filosofiske (dvs. erkendelsesteoretiske) plan. Dette »tredie formål« må ud fra sammenhængen antagelig blot opfattes som en yderligere understregning af, at han vil beskæftige sig med teoretiske problemer. Endvidere siges det, at bogen er baseret på en empirisk erkendelsesteori (empiristisk kunskapssteori), hvilket defineres derhen at ingen konstruktioner kan tillades, som ikke hviler på erfaring (bortset fra rent logiske slutninger).

Alt dette må for så vidt opfattes som en anerkendelse af, at man ikke kan hæve sig ret meget fra det elementære uden at beskæftige sig med det fundamentale eller rettere, at det fundamentale er det elementæres forudsætning. Hvis dette er meningen skal intet indvendes. Vi skal nu se nærmere på hvorledes det bliver fulgt op i bogen.

Efter det nævnte indledningskapitel om bogens formål følger et c. 30 sider langt kapitel om hvad T. kalder »det historisk betydningsfulde«, dvs. nærmest en historiografisk oversigt over de forskellige »skoler« og deres betydning, i og uden for Sverige. Dette afsnit er, som man kunne vente med T.'s baggrund, præget af betydelig lærdom og indsigt, om end i sin sammentrængte form ikke just for begyndere.

Det 3. kapitel, med den noget ubestemte titel: Att forska i det förflutna, indeholder en række forsøg på nærmere at fastslå, hvad T. mener med, at historieforskningen er en empirisk videnskab. Han siger således (s. 51f), at de historiske videnskaber ikke er eksperimentelle, hvilket indebærer, at historiens videnskabelige materiale (kilderne) ikke kan forøges. Endvidere, at historien som empirisk videnskab på en i metodisk henseende interessant måde adskiller sig fra andre empiriske videnskaber derved, at forskeren som regel ikke kan bygge på sine egne iagttagelser, men på andres (kildernes) påståede iagttagelser. Derfor har historikerne været tvunget til at udvikle en særlig metode til at afgøre brugbarheden af sådanne påstande – kildekritiken. Dette bliver (s. 53) defineret derhen, at historie (forskningen) er en empirisk, ikke-eksperimentel videnskab med visse metodiske specialproblemer. S. 54 siges det utvetydigt, at T. med histo-

risk videnskab mener hvad han kalder »endast historia som förklarande och faktaorganiserande vetenskap«, rettet mod andre opfattelser som vil have, at historien skal opstille love og prognoser. Herpå følger et nyt hovedafsnit, hvori T. søger at »precisera den vetenskapliga materialbehandlingen«, dvs. give de ovenfor nævnte tekniske anvisninger.

Kap. 4 omhandler noteapparatet, altså kildehenvisningerne i historiske fremstillinger, hvilket fører over i en diskussion af begrebet kilde, der som bekendt ikke er noget entydigt begreb. Der plæderes for, at man indskrænker sig til at bruge udtrykket kilde om et skrift, »när den (kilden) åberopas och själv utgör grunden för uppgiftens auktoritet« (s. 70).

Kap. 5 omhandler først og fremmest levningebegrebet, som defineres derhen, at enhver kilde kan anskues som levning, dvs. som kilde til sin ophavssituation, hvilket udtrykkes på følgende måde: »Det är det senare sättet att använda materialet – att dra slutsatser i form av historiska påståenden ur et material, som inte i sig själv gör samma historiska påståenden – som lämpligen kan kallas för att använda material som kvarlevor«. Alt dette ville Erslev have nikket genkendende til; det er jo netop ham, der over for Bernheim har påvist, at distinktionen mellem levning og beretning ikke ligger i kilderne selv, men i historikerens måde at anvende den enkelte kilde på.

T. går endvidere ind for, at man kalder et aktstykkets dispositive sætninger for »performativer« – i den engelske filosof J. L. Austins ånd – hvilket jeg ikke vil modsætte mig, hvis man derved mener at udtrykke sig mere entydigt.

Et centralt kapitel inden for dette afsnit må siges at være kap. 6 be-

titled: Om källkritik. Her behandles, i nævnte rækkefølge, ægthedsproblemet, samtidighedskriteriet, tendensproblemet og endelig afhængighedsproblemet. Behandlingen adskiller sig ikke fra den gængse, og jeg vil hertil kun bemærke, at den er lige lovlig kort. Ud fra bogens titel og store dele af dens indhold må det antages, at den er beregnet for begyndere, hvilket burde være i højere grad tilgodeset ved dens disposition. At lade en relativ ligegyldig diskussion om kildebegrebets flertydighed i kap. 4 fylde 10 sider, mens en gennemgang af kildekritikens vigtigste arbejdsredskaber blot fylder 15 sider, er for mig at se at tage for lidt hensyn til læserne.

Slutkapitlet i dette afsnit, kap. 7, drejer sig om »Att fastslå fakta«, m. a. o. at drage slutninger til virkelighed. Her vil jeg blot beskæftige mig med hvad T. kalder »indicieargumentering«. Dette defineres således (s. 107): Det finns emellertid ytterligare ett sätt att lägga grund för historiska påståenden om sakförhållanden. Det är att använda sig av kända förhållanden för att sluta sig till andra. . . . Den innebär alltså ett indirekt sätt att fastställa fakta. Så vidt jeg kan se, har T. her blot defineret begrebet analogislutning. T. skriver videre (s. 108): Som exempel på indicieargumentering kan anföras de slutsatser man kan dra utifrån att en handling eller framställning inte nämner ett förhållande, slutsatser e silentio. Det kan konstateres, at der åbenbart ikke er almindelig enighed om, hvad en e silentio-slutning er. Erslev (Historisk Teknik, s. 88) skriver: . . . argumentum e silentio, der gaar ud paa, at vi forkaster en Beretning, fordi andre Vidner ikke taler om Tildragelsen.

Det tredje hovedafsnit omhandler

hovedsagelig hvad man med ét ord kan kalde forklaringsprocessen. Kap. 8, som omhandler »Systematisering og generalisering«, giver et udmærket indblik i statistiske problemer i forbindelse med historieforskningen ligesom det klart gør rede for de forskellige betydninger af ordet generalisering.

Kap. 9 omhandler problemet om vurdering og objektivitet. T. arbejder med begreberne værdi-subjektivisme og værdi-objektivisme, som han stiller over for værdi-nihilisme. Ved værdi-subjektivisme forstås (s. 136) f. eks. at moralske normer altid er relative, afhængige af tid, sted og milieu, en relativisme som T. især tillægger repræsentanterne for historismen. Ved værdi-objektivisme forstås T. (s. 134) den opfattelse, at moralske normer er almengyldige og påviselige f. eks. ud fra et bibelsk begrundet ståsted, således at alt og alle objektivt, dvs. ud fra en fast fælles målestok, kan dømmes derudfra. Tilhængerne af værdi-nihilismen vil derimod hævde (s. 137f.), at sætninger, som indeholder værdidomme, hverken kan være sande eller falske. Heraf kan man igen slutte, som T. er tilbøjelig til at gøre det (s. 146f.), at selve det historiske objektivitetsproblem er et skinproblem. Keine Hexerei, nur Behendigkeit!

Her skal i denne forbindelse blot peges på, at objektivitetsproblemet er involveret i tendensproblemet, som igen er involveret i mange årsagsforklaringer. Tendensen kan være et led i årsagsforklaringen, som ofte indeholder værdi-ladete sætninger (værdidomme). Endvidere kan værdidomme ofte være et led i beskrivelsen af tilsyneladende rene hændelsesforløb (faktaorganisering). At hævde påstanden om at sådanne værdidomme hverken er sande eller falske kan let føre

til, at mange årsagsforklaringer og beskrivelser af hændelsesforløb af denne grund alene må forkastes som meningsløse. For at sige det kort: jeg tror ikke, at man så let kan afvise objektivitetsproblemet som et skinproblem.

Det centrale kapitel i dette afsnit er imidlertid kap. 11: Att förklara det förgångna, der drejer sig om den historiske årsagsforklaring. T. går ud fra, at selve den historiske årsagsproblematik »närmast har ett filosofiskt intresse« (s. 160), dvs. at den for historieforskeren ikke behøver at være problematisk, hvis han blot følger nærmere angivne regler. Det drejer sig ifølge T. om at udelukke alternative muligheder for årsager i forbindelse med begreberne »tilstrækkelige« og »nødvendige« betingelser (s. 161f.). Det er tilsyneladende historieforskeren selv, der i hvert enkelt tilfælde afgør, hvad der er en nødvendig og tilstrækkelig betingelse for et hændelsesforløb. Den eneste begrundelse T. giver for denne tankegangs rigtighed er, at man kan afprøve gyldigheden af en således opnået årsagsforklaring ved at undersøge, om den passer ind i et større hændelsesmønster (hændelsemønster). Jeg vil ikke hævde, at denne opfattelse nødvendigvis behøver at være forkert, men jeg vil stærkt pointere, at T.'s uvilje mod at beskæftige sig med den erkendelsesteoretiske baggrund for en sådan opfattelse her giver et alvorligt bagslag: teorien bliver hermed reduceret til en blot og bar påstand og mister derved betydeligt i interesse.

Til bogens creditside bør det henføres, at den er forsynet med mange eksempler, tænkte som virkelige, som i høj grad illustrerer T.'s tankegang; til debetsiden, at dispositionen er uegal, fordi T. bruger for megen plads til at

ride sine kæpheste. Endelig bør det påskønnes, at sproget i denne bog, i modsætning til andre arbejder af samme slags, er godt og klart, uden unødvendige fremmedord.

Jakob Pasternak

Kristian Hald: Stednavne og kulturhistorie. (Dansk historisk Fællesforenings håndbøger, 1966). 93 s.

Poul Rasmussen: Mål og vægt. (Dansk historisk Fællesforenings håndbøger, 1967). 87 s.

Der sker noget med Dansk historisk Fællesforenings i 1962 startede håndbogsserie. Til nu er kommet otte bind, idet der i begyndelsen af 1967 er kommet to nye til.

Professor *Kristian Hald* gennemgår stednavnene, især marknavne, som kilde for kulturhistorien, deres forhold til de jordfaste mindesmærker, høje, jættestuer, skibssætninger, voldsteder osv., deres oplysninger om ældre tiders jordbrug og kvægbrug, om livet i landsbyen, oldtidens gudeverden og religiøse forhold. I bogens sidste kapitel gives eksempler på stednavnenes muligheder som materiale for dialektforskningen, dialektgrænser, ordgeografi osv. Og i et tillæg bringes anvisninger til brug ved indsamling af stednavne.

Den lille bog, der står som et supplement til *Halds Vore Stednavne*, 2. udg., 1965, er præget af forsigtighed og mådehold. Flere af de ældre nationalromantiske teorier vedrørende mindelser om guder og sakrale forhold afvises for mange stednavnes vedkommende. Bogen afspejler de sidste årtiers landvindinger inden for dansk stednavneforskning, nået gennem arbejder af *John Kousgård Sørensen*, *Anders Bjerrum*, *Christian Lisse*, *Kr. Hald* selv o. fl. Endnu mangler dog meget, ikke mindst for

marknavnenes vedkommende. Det er vel derfor, at man ikke får en samlet redegørelse for det måske mest spændende område: stednavnenes muligheder som kilde til bebyggelsehistorien.

Arkivar *Poul Rasmussen* behandler mål og vægt, et af historieforskningens vanskeligere områder. I det første af bogens tre hovedafsnit redegør han for de sidste årtiers forskning vedrørende vægt- og rummålsangivelserne i Kong Valdemars jordebog. I andet hovedafsnit gennemgås middelalderens jordvurderingsenheder og jordmål, med definitioner, bestemmelser og fortolkninger. Og i tredje hovedafsnit bringes et lille alfabetisk leksikon over mål- og vægtenheder i kongeriet vest for Øresund i perioden 1500–1700.

Det er et vigtigt afsnit, som man ofte vil konsultere under arbejde med ældre kilder. Man må nok her bemærke, at det kan være uheldigt, at DHF har begrænset omfanget af de små håndbøger til ca. 90 s. *Poul Rasmussen* har m. h. t. middelalderens øvrige mål, og mål og vægt i 1700–1800-tallet måttet nøjes med henvisninger (s. 81) til en halv snes andre arbejder. Det havde været nyttigt, om man havde fået et moderne, overkommeligt oversigts- og opslagsværk over hele emnet.

Til gengæld er der dog blevet plads til et par små praktiske oversigter over mønsterne fra Valdemars- og borgerkrigstiden og perioden 1500–1700. Det har været et betydeligt arbejde i den korte form at redegøre for det meget komplicerede stofområde og den forskning og diskussion, det har fremkaldt.

Desværre standser bogen ved ca. 1700, skønt mål- og vægtangivelser også efter den tid kan være vanskelig tilgængelige.

Ole Degn